

Марія Оліяр,
доцент кафедри педагогіки та
методики початкової освіти
Прикарпатського національного
університету імені В.Стефаника

Mariya Oliyar,
The associate professor of the department
of pedagogics and elementary
education methodology
at the Precarpathian national University
named after Vasyl Stefanyk

**РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ
ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

**THE IMPLEMENTATION OF COMPETENCE APPROACH IN THE
PROCESS OF LINGUISTIC EDUCATION OF FUTURE ELEMENTARY
SCHOOL TEACHERS**

Анотація

У статті зроблено аналіз теоретичних основ компетентнісного підходу в процесі лінгвістичної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Проаналізовано сучасний стан проблеми реалізації компетентнісного підходу в професійній підготовці студентів. Подано структуру комунікативно-стратегічної компетентності вчителя початкової школи.

Annotation

The article includes the analysis of theoretical bases for the competence approach in the process of linguistic education of future elementary school teachers. It also analyses the state of the problem of implementation of competency approach in the professional education of students. The author also provides the structure of communicative-strategic competence of the elementary school teacher.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, лінгвістична підготовка вчителя початкових класів, комунікативно-стратегічна компетентність вчителя.

Key words: competence, competence approach, linguistic education of the elementary school teacher, communicative-strategic competence of the elementary school teacher.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції суспільного розвитку в Україні визначають зміни філософії освіти, освітніх систем і моделей навчання. Авторитарна педагогіка, що ґрунтувалася на засадах пріоритету державних інтересів і цінностей над особистісними, відходить у минуле. Натомість гуманістична парадигма освіти, яка утверджується в українському освітньому просторі, передбачає орієнтацію на особистість студента, його професійну компетентність, інтереси, гармонізацію цінностей, що забезпечується використанням стратегії співробітництва, активних суб'єкт-суб'єктних форм взаємодії у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів педагогічної освіти. Такі кардинальні зміни у підготовці майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності викликані новими підходами до розвитку особистості молодшого школяра, що передбачають не просто озброєння його знаннями, а розвиток мислення учнів без нанесення шкоди їх психічному та фізичному здоров'ю.

Однак аналіз досліджень сучасних учених свідчить, що у практиці професійної підготовки майбутніх учителів недостатньо уваги приділяється формуванню їх педагогічної компетентності. Для цього треба вирішити низку теоретичних, методичних та практичних проблем.

Актуальність даного дослідження пов'язана з потребою початкової школи у професійно компетентних учителях.

Метою статті є аналіз теоретичних засад компетентнісного підходу в лінгвістичній підготовці майбутніх учителів початкових класів та складових їх комунікативно-стратегічної компетентності.

Основний зміст статті. Сучасний учитель початкової школи – це педагог-вихователь, який не тільки повинен бути готовий до процесу формування знань учнів з навчальних предметів, але й уміти розкрити внутрішній потенціал молодших школярів, сприяти їх інтелектуальному розвитку та здійснювати виховний вплив на них через інтеграцію цінностей кожного навчального предмету, і в першу чергу рідної мови, в загальну систему суспільних вимог.

Теоретичні засади підготовки вчителя до професійної діяльності, сутність і специфіку знань та умінь, які складають основу педагогічної компетентності, шляхи їх формування з'ясовували такі відомі вчені, як О.Абдулліна, А.Алексюк, М.Євтух, І.Зязюн, В.Кан-Калік, Н.Ничкало, В.Семиченко та ін. Специфіку професійної діяльності вчителя розкрили у своїх працях Е.Карпова, Н.Кічук, Н.Кузьміна, В.Якунін та ін. Формування професійно-педагогічних якостей майбутніх учителів, гуманізація та гуманітаризація процесу професійно-педагогічної підготовки були предметом досліджень А.Богущ, О.Савченко, О.Сухомлинської, В.Буряк, Л.Кондрашової, З.Курлянд, А.Линенко, С.Литвиненко, Р.Хмелюк та ін.

Аналіз публікацій з проблем професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, а також практичного досвіду дозволяє зробити висновок про те, що професійна готовність учителя початкової школи – це цілісний комплекс компетентностей, що включають професійно значущі якості

педагога, знання, уміння, практичний досвід, необхідні для достатнього рівня його кваліфікації і професіоналізму.

Компетентнісний підхід є важливою умовою підготовки майбутніх педагогів до життя та діяльності в умовах сучасного інформаційного суспільства. Він є засобом формування у студентської молоді умінь навчально-пізнавальної культури, тобто умінь самостійно вчитися.

Втілюючи в життя принципи компетентнісного підходу, вища освіта відходить від засад енциклопедизму та рухається в напрямі формування креативного мислення студентів, їх критичного ставлення до навчального матеріалу та процесу навчання в цілому. Сучасний педагогічний вуз має готувати компетентного вчителя, здатного ефективно розв'язувати виховні та навчальні завдання з метою формування особистості учнів. Компетентність майбутніх спеціалістів відображає їх здатність продуктивно вирішувати проблемні життєві ситуації, активно діяти, застосовуючи набуті під час навчання знання, уміння, досвід (1).

Хоча проблема здійснення компетентнісного підходу розглядається у цілій низці наукових досліджень, необхідне додаткове вивчення завдань, змісту та методів формування професійних компетентностей майбутніх учителів початкових класів у зв'язку з особливостями отриманої спеціальності та умовами реалізації компетентностей.

У країнах Євросоюзу компетентнісний підхід є стрижневою ідеєю реформуванні неперервної освіти. Різноманітні аспекти компетентнісного підходу розглядали у своїх працях такі відомі науковці та практики, як В. Байденко, Н. Бібік, О. Дубасенюк, І. А. Зімня, І. Зязюн, Н. Кузьміна, М. Ларіонова, В. Кушнір, В. Тихомиров, та ін. Питання визначення структури та класифікації професійних компетентностей досліджували В. Сухомлін, В. Байденко, М. Жалдак та ін.

1 Життєва компетентність особистості: Науково-методичний посібник / [Ред. Сохань Л. В., Єрмакова І. Г., Несен Г.М.]. – К.: Богдана, 2003. – 520 с - С.103.

Професійно-педагогічна компетентність учителя – це комплексна особистісна характеристика. Найбільш точним, на наш погляд, є визначення компетентності як загальної здатності і готовності особистості до діяльності, що основана на знаннях і досвіді, які придбані завдяки навчанню, орієнтовані на самостійну участь особистості в навчально-пізнавальному процесі, а також спрямовані на її успішне включення в трудову діяльність (1). Це інтегроване визначення компетентності включає систему більш вузьких видів компетентностей - педагогічну, методичну, соціально-психологічну, комунікативно-стратегічну та інші, які, в свою чергу, теж є багатокомпонентними утвореннями.

Так, найважливішими складовими професійної **комунікативно-стратегічної компетентності** є:

- а) наявність у студентів позитивної мотивації фахової підготовки;
- б) наявність ґрунтовних знань з предметів лінгвістичного циклу;
- в) уміння їх практичного застосування;
- г) інтеграція знань з різних предметів фахової підготовки;
- д) здатність до постійного оновлення знань, самоосвіти;
- е) уміння та навички навчально-пізнавальної культури студентів;
- є) оволодіння творчим та критичним мисленням для того, щоб вибирати оптимальні шляхи вирішення професійних завдань відповідно до конкретної ситуації;
- ж) професійна мобільність, тобто здатність швидко адаптуватися до змінених умов професійної діяльності.

Остання складова пов'язана не лише з реаліями українського освітнього простору, але й із включенням української освіти в Болонський процес та необхідністю підготовки вчителя до роботи не лише на теренах рідної держави, але й за її межами.

1. Экономика и право. Энциклопедический словарь// [Ред. Шестакова А.В.]. – Москва: Дашков, 2000. – 568 с. – С. 8.

Усі дослідники виділяють такі складові компетентності фахівця, як наявність професійних знань, умінь та навичок, необхідних для розв'язання конкретних проблем, тобто фактично розглядають компетентність як сукупність стратегій, необхідних для творчої реалізації вчителя. Компетентність мусить бути реалізована в певній конкретній ситуації, а інакше вона є лише потенцією майбутнього фахівця. Компетентним є вчитель, який може використати набуті знання, уміння, досвід для розв'язання проблем у конкретних умовах професійної діяльності (1). Позитивний кінцевий результат цієї діяльності можливий лише тоді, коли людина глибоко зацікавлена в цьому, тобто розвинена її мотиваційна сфера. Поєднання знань, умінь та позитивної мотивації професійної діяльності, а також ініціативи, організаторських здібностей сприяють розвитку компетентності педагога, що виявляється в його здатності моделювати та оцінювати власні професійні дії як завчасно, так і на далеку перспективу

Цілком очевидно, що підготовку компетентних фахівців нової генерації, здатних професійно працювати в сучасних умовах, аналогічних яким вітчизняна освітня практика ще не знала, можна реалізувати лише на основі нових педагогічних технологій, причому йдеться про інноваційність навчально-виховного процесу в педагогічних вузах загалом на демократичних, гуманних та гуманітарних засадах, а не лише про впровадження окремих розрізнених інноваційних технологій, яких у педагогічній літературі описано досить багато. Базовими підвалинами інноваційності та технологічності навчально-виховного процесу, безперечно, в сучасних умовах є особистійно орієнтовані та інформаційно-комунікаційні технології.

Основними тенденціями розвитку лінгвістичної освіти майбутніх педагогів, як показує проведений нами аналіз, є утвердження її

1. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: Науково-методичний посібник/ [ред.. І.Г. Єрмакова]. – Запоріжжя: Центріон, 2005. – 640 с. – С. 143.

гуманістичних засад та необхідність перебудови системи вивчення предметів лінгвістичного циклу, в першу чергу фундаментального курсу сучасної української мови. Нові вимоги ставляться як до змісту навчального матеріалу, так і до методів та форм його викладання. Зокрема, курс сучасної української мови повинен включати не тільки систему спеціальних предметних знань та умінь, але й досвід їх творчого використання у процесі професійної діяльності, а також виховувати суспільно важливі риси особистості майбутнього педагога, його ціннісні орієнтації, формувати загальнонавчальні інтелектуальні та організаційні уміння, які складають основу навчально-пізнавальної культури студентів.

Процес лінгвістичної підготовки майбутніх учителів початкових класів повинен будуватися з урахуванням вимог ступеневої системи освіти. Для ефективної організації процесу лінгвістичної підготовки студентів педагогічних інститутів необхідне психолого-педагогічне обґрунтування системи освітніх заходів, яке вимагає глибоких наукових досліджень як формування змісту лінгвістичної освіти, так і технологій його ґрунтовного вивчення студентами.

Основою міцного засвоєння знань з української мови є принцип науковості. Часто студенти не розуміють, що мова – такий же точний предмет, як і предмети природничо-математичного циклу. Він базується на вихідних методологічних поняттях, постулатах, достовірних теоріях, побудованих на фактах багатовікової історії мови, без глибокого розуміння яких вивчення матеріалу стає механічним. Якщо майбутні вчителі глибоко не усвідомлюють цього, то предмети лінгвістичного циклу, в першу чергу курс сучасної української мови, здаються їм нудними і нецікавими або важкими. Саме володіння основними поняттями курсу та вміння застосовувати здобуті знання на практиці свідчать про якість професійної підготовки майбутніх педагогів.

Дуже важливо в сучасних умовах, коли кількість інформації з року в рік зростає небаченими досі темпами, постійно працювати над удосконаленням

культури навчальної праці студентів, розвивати мотивацію до вдосконалення пізнавальних способів та прийомів. Для цього на лекційних та практичних заняттях викладач повинен використовувати такі методичні підходи, за яких студент самостійно крок за кроком рухається від незнання до знання, від конкретних фактів до теоретичних узагальнень, до відкриття істини, яке переживає як особисте досягнення, одержує насолоду від самого процесу навчальної праці, його стрункості, логіки, що є основою формування міцних знань з фахових предметів.

На жаль, розв'язання студентами завдань практичного плану в багатьох випадках свідчить про недостатньо розвинуті вміння застосовувати здобуті знання на практиці. Аналіз змісту курсових, дипломних робіт показує, що багато студентів відзначаються також слабким розвитком дослідницьких умінь та навичок.

Недостатнє володіння знаннями та вміннями з фундаментальних навчальних дисциплін, насамперед сучасної української мови, негативно позначається і на рівні оволодіння знаннями та вміннями з методики її викладання в школі. Спостереження за діяльністю студентів під час педагогічної практики показує, що фактичні помилки, які вони допускають на заняттях, закономірно переносяться в школу. Цілком зрозуміло, що вчитель, який недостатньо глибоко знає свій предмет, не може бути вчителем.

Зазначені недоліки свідчать про те, що студенти не до кінця усвідомлюють складність лінгвістичних понять, у яких відображаються істотні риси мовних явищ. Для виявлення цих рис необхідне застосування ряду логічних операцій, таких, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування тощо. Ці інтелектуальні вміння є основою успішної самостійної навчальної роботи майбутніх учителів, їх застосування розвиває розумові здібності студентів, стає основою їх творчої діяльності. Ще більш складною є усна мовленнєва діяльність педагога-професіонала, яка базується

на знанні основних формально-логічних законів та психологічних законів розвитку мислення і його основних форм – понять, суджень, умовиводів.

Таким чином, якість лінгвістичної підготовки майбутніх учителів визначається, з одного боку, організацією та змістом навчально-виховного процесу, а з іншого – умінням та бажанням студентів учитися. У процесі цієї підготовки викладач має чітко усвідомлювати відповідь на три основні питання: «Кого потрібно вчити?», «Чого необхідно навчити?», «Як слід вчити?». Отже, проблема лінгвістичної підготовки майбутніх учителів початкових класів є комплексною психолого-педагогічною проблемою.

Найбільш дієвим у цьому плані, на нашу думку, є особистісно-діяльнісний підхід у професійній підготовці, за яким знання лише тоді опановуються успішно, коли студент усвідомлює їх доцільність, тобто можливість використати як засіб майбутньої професійної діяльності.

Однією з ефективних технологій професійної підготовки майбутніх учителів вважаємо розвивальне навчання, у процесі якого важливе не лише засвоєння студентами предметних знань та умінь за допомогою різноманітних форм і методів, але й прийомів розумової діяльності і, як наслідок, раціональних способів самостійної навчальної роботи. Такого підходу вимагають сучасні зміни в структурі фахової підготовки майбутніх учителів, які загалом можна назвати модульно-розвивальним навчанням, оскільки основний акцент робиться на самостійну роботу студентів. У зв'язку з цим виникає потреба у більш гнучкому керуванні та самокеруванні їх навчально-пізнавальною діяльністю, в інтеграції знань та вмінь, їх комплексності, єдності.

Мало використовуються в вузі можливості стимуляції навчальної роботи студентів за допомогою контролю й оцінювання їх знань та вмінь, що мають сприяти формуванню потреби в навчальних досягненнях та високій академічній успішності. Важливість цього чинника впливає і з того факту, що в зв'язку з масовістю набору абітурієнтів на педагогічні спеціальності нині у вузах значно зросла кількість слабо підготовлених студентів, які

потребують індивідуального підходу як у процесі навчання, так і в процесі підведення його підсумків. Дуже важливо використовувати такі форми та види контролю й оцінювання (взаємоперевірка, самоконтроль, взаємне консультування тощо), за допомогою яких можна заохотити студентів до роботи, а також сформувати відповідні професійні вміння та навички.

Ми спрямовували зусилля на таку організацію навчально-виховного процесу з сучасної української мови, при якій відбувалося не лише викладання матеріалу та закріплення і відтворення його студентами, але й пошукова діяльність майбутніх учителів. Це проблемне навчання із включенням евристичної діяльності, яке допомагало знаходити алгоритми дій у стандартних ситуаціях та способи розв'язання нестандартних завдань, елементи експериментальних досліджень лінгвістичних явищ, блокове засвоєння знань, що сприяло формуванню системного мислення студентів, усвідомленого вивчення матеріалу на основі осмислення системних зв'язків між мовними явищами. Такий підхід дає змогу розвивати у майбутніх учителів інтегративний тип пізнання (1), який обов'язково передбачає зв'язок нового матеріалу з уже вивченим і включення його в систему здобутих знань, а також міжпредметні зв'язки.

Основна увага зверталася на засвоєння лінгвістичних закономірностей і понять, визначених програмою, можливість органічного включення вже засвоєних понять у матеріал нової теми, в нову навчальну ситуацію у зв'язку з новим матеріалом, який вивчається. Важливе значення надавалося повторенню вивчених явищ і закономірностей на основі їх практичного застосування у процесі виконання вправ та завдань з української мови в аудиторній та самостійній роботі студентів.

Знання з рідної мови є частиною загальної культури людини, лінгвістичної картини світу. Сучасна українська мова як предмет має

1. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. М.: Изд – во АН СССР, 1958. – 148 с. - С. 55.

важливе світоглядне значення у вихованні студентів. формуванні їх громадянської позиції. Запропоновані нами підходи до мовної підготовки майбутніх учителів початкових класів не лише сприятимуть якісній їх професійному становленню, але й формуванню особистісних якостей, підготовці до життя та активної діяльності в сучасному суспільстві.

Висновок. Лінгвістична підготовка майбутніх учителів початкових класів, у тому числі формування їх комунікативно-стратегічної компетентності, повинні відбуватися в умовах інноваційного навчання, яке спрямоване на розвиток творчого і критичного мислення майбутнього вчителя, практичного досвіду та умінь навчально-дослідної діяльності, визначення особистісних ціннісних орієнтацій. У цьому процесі, поряд з необхідністю інтеграції, треба також враховувати найновіші сучасні міжнародні ідеї універсалізації та професіоналізму як інтегративних якостей, що дають можливість майбутнім учителям успішно працювати в школах різного типу. Процес формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів повинен мати прогностичний характер, передбачати посилення професійної спрямованості предметів лінгвістичного циклу і насамперед включати: професійні знання з лінгвістичних дисциплін, у першу чергу з української мови як предмету, що викладається в початковій школі; знання щодо організації процесу вивчення учнями цього навчального предмету; вміння використовувати одержані в вузі знання у практиці роботи школи.